

Agi Mishol

Anyanyelv

Fordította: Uri Asaf

Balatonfüred Városért Közalapítvány
Balatonfüred, 2019

Balázs Imre József

MEGÉRKEZÉS EGY ELÁGAZÁSHOZ

2019 szeptemberében került fel az internetre a videó, amelyben Agi Mishol évtizedek után először olvasott fel verset magyarul, a PesText fesztiválon. Szimbolikus mozzanat ez kétségtívül, amely összekapcsolódik *Anyanyelv* című kötetének megjelenésével. Ez a könyv mintegy lehetőséget kínál a magyar irodalom számára egy jelentős magyar anyanyelvű, de más nyelven alkotó szerző újrabefogadására, másfelől lehetőség a szerző számára is, hogy saját gyökereiről írott szövegei az eredeti helyszíneken, a Szilágyságban is ismertté váljanak. Ez utóbbi lehetőséget még az sem írja felül, hogy a magyarra fordított kötetben a szülőhely neve nem abban a formában szerepel, ahogyan azt a helybeliek használják („Szilágycsehiben ősz nap ragyogott” [5] – írja a fordító; mai szilágyságiak úgy mondanák: „Szilágycsehbent”). Induljunk ki az ismertetésnek ebben a kezdőmozzanatában abból, hogy milyen szövegekkel lép párbeszédbe egy ilyen „visszafogadás” során a kötet első néhány szövege.

A Szilágyság irodalmi megjelenítésekor nem tekinthetünk el Ady Endre mozdíthatatlan viszonyítási ponttá lett „hepehupás, vén Szilágyságban” szókapcsolatától. Emlékezetes még az, ahogyan Szilágyi István beszél több könyvében (köztük legismertebb, *Kő hull apadó kútba* című regényében) hol fikcionalizáltabb, hogy önéletrajzibb megközelítésben gyermekora helyszíneiről. Ahhoz viszont, amiről Agi Mishol ír, Hervay Gizella erőteljes versei állnak legközelebb, amelyek a szilágys-

sági világ második világháború utáni korszakát jelenítik meg lecsupaszított, tömondatosított változatban. Ízleljük kicsit egymás mellé helyezve a két versnyelvet:

„Engem a szomszédasszony szült,
életre keltett, majd kijelentette:
lány!

Apám zongorista volt,
és egy ócska zongorán
némafilmeket kísért a moziban,
én meg mohón szoptam a melled,
míg te engem fürkésztél szemed behavazott
vetítőkészletén. (...)

Aztán hüvelyknyire zsugorodtál,
én pedig az ujjam helyett a rádiós ceruzát
szopogattam,
mígnem a ceruzát megfordítottam
és verset
írtam,
mely újból anyámmá szült
téged.”

(Agi Mishol: Anyanyelv, [5])

„Menekültek a föld felszaggatott útjain,
egymás fölött és alatt a föld rétegeiben,
az idő rétegeiben.
Legfelül a háború menekültjei,
az utolsó háború menekültjei,
kezükben elképzelt kenyér,
moziban látott mozdulattal
szorítják a szívük fölé,
és kitalált fájdalomtól vonaglik az arcuk,
mert a többiek a valódi fájdalmakba rég behaltak,
és virágcserepeket menekítenek
horpadt gyerekkocsikban,
mert a gyerekek a háború erkélyeiről kizuhantak,
és csíkos dunyhákat vonszolnak az utakon,

a szerelem dohos emlékeit,
 és mindenféle emléket cipelnek:
 konzervdobozokat, falábakat, muskátlikat,
 kulcsokat, eleven kezeket,
 fiókokban éjszakákat és nappalokat,
 lombfűrészeket és érettségi bizonyítványt
 és soha el nem küldött leveleket”

(Hervay Gizella: *Menekültek*)¹

Hasonló motívikus és nyelvi egyezéseket lehetne találni Mishol *Anyám* című verse és Hervay saját kórházi tapasztalatait, anyaságát, szilágysági öregasszonyokat megjelenítő, groteszk, de a tragikum esztétikai minőségével átítatott szövegei között. Hervay számára is fontos tapasztalat a terektől való elszakítottság és elidegenedés, az a keresés, amely maga is identitássá válik a Szilágyságból különféle okokból menekülők, vagy az oda megérkezők ambivalens tapasztalatai alapján. Agi Mishol holokauszt-túlélő családja számára nyilvánvalóan további tapasztalattípusok árnyalják azt a képet, ami verseiből kirajzolódik. Amikor azt mondja, „Engem a szomszédasszony szült”, mindezeket a tapasztalatokat a testbe íródottként, a legalapvetőbb identitáselemeket is paradoxonként felmutatva teszi reflektálttá, távolítottá egyébként erősen életrajzi vonatkozásokat. Az, ahogyan tárgyak és emberi testek egymás jelölőivé tudnak válni, ahogy jelentéseik egymásba íródnak, mindkét költő életművében közös. Mishol családja 1950-ben települ át Izraelbe, amikor a leendő költő még csak hároméves volt. Nyilvánvaló, hogy ebben a helyzetben a nyelvhez való viszony is paradoxabbá válik, mint akár Hervaynál. „Anyanyelved nem az anyanyelvem, / ezért szívesebben sétálgatunk” (7) – írja Mishol ápolásra szoruló, idős édesanyjáról az *Anyám* című versben. De a tapasztalatok, amelyek az anyát kísérik, nyugtalanítják, „kiüresítik”, voltaképpen nyelven túli tapasztalatok: „Látom a rozsdálló drótot a szemedben, / esténként kiürül a lelked, / öledben tonhalsaláta, / mellette kétszersült, / szemben a tévé” (7).

A válogatott verseskötetnek ezt a magyar közeg, szilágysági táj felé visszamutató vonulatát elsősorban a két említett, kifejezetten emlékezetes szövege képviseli. A kötet további részében három aspektus válik fontossá, ami összekapcsolja, felismerhetővé teszi a versvilágot. Ameny-

1 HERVAY Gizella, *Tömondatok*, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1968, 129–130.

nyire megítélhető, ezeknek a teljes életműben való jelenléte akár más-más hangsúlyok kirajzolását is lehetővé tenné. Az egyik a politika: Mishol nem zárkózik el az izraeli élet alulnézetes megjelenítésétől, ami épp a perspektíva és a hangnem miatt tud igazán (mikro)történelmi léptékűvé válni. A másik a humor. Mishol költészetének nemzetközi kontextusban megjelenő értelmezései egy sajátos, humoros megközelítésmódot azonosítanak ebben a versvilágban – és ez természetesen csak részben érinti a politikát, hiszen a leginkább magánéleti és testi dimenziót is átszővi. A harmadik a természethez vagy a kerthez fűződő viszony, ami elsősorban az érzékeny megfigyelőé. Ebben a vonatkozásban is apró történéssorok rögzítődnek. Önfelismerés-játék ez, de a költészet nyelvének egy sajátos, nyugodt minimalizmusát is előhívja.

Vegyük sorra.

A humor Misholnál elsősorban nem komikum, hanem a dolgokat saját rögzítettségéből kibillenteni képes látásmód. Reflexíven is megjelenik a *Kimaradt szívdobbanás* című versben az, ahogyan a nyelvi humor voltaképpen megakasztja a monotóniát, bejáratlan terepekre visz: „bentről dobol / a vérököl, / a héber nyelv humorának / gyengeségein mosolyog, / melyek a fájdalmat és a szívet egybefonják” (43). Mishol humorral átítatott szövegeiben váratlan dolgok kerülnek egymás mellé. Az öregség tabuként való kezelését például a *Bátorság* című versben ezzel a meghökkentő asszociációval oldja és mutatja fel: „Mikor kislányok voltunk, / nevetgélve megálltunk egy kupac kutyaszar / körül / és azon versengtünk, / ki meri megérinteni. // Most ugyanazt ezzel / a szóval csináljuk: / öregség” (63).

Torokszorító, de a kibillentő, alulnézetes perspektívához illeszkedő vers – és a politika felé mutat – a *Nem voltak sérültek* című szöveg. Ebben egy számár jelenik meg, mint az ellenséges felek közötti hadviselés ágensé és áldozata. A dinamitokkal felmálházott állat „elvéti a küldetést”, mert ahelyett, hogy az ellenséges csapatok felé ügetne, félúton megáll, és inkább egy fűcsomóval kezd foglalatzkodni. A számár az emberek közti összecsapások ártatlan áldozataként figyelmeztet a versben, hogy a perspektívák átállíthatók, globálisabbra tágíthatók, így voltaképpen a szimbólumok is megkérdőjelezhetőkké válnak, hiszen materializálhatók: „robbanó Messiássá lépett elő, / és hetvenkét szűz nőstényszámár / nyalogatta sebeit” (22).

Hasonló megoldással beszél a háború értelmetlenségének tapasztalatáról a *Fekete szemek* című vers – itt a becsapódó lövedékek zajától és a riadó feloldásának jelzésétől egyaránt megriadó kutya nézőpontja

válik fontossá. Olyan szintjeit mutatja meg tehát a költő ezeknek a tapasztalatoknak, amelyekre nem szokás figyelni, amelyeket nem szokás relevánsnak tekinteni, pedig a dolgok megélése szempontjából épp ezek jelentik a kulcsot.

A természet (és ebben a saját test) szemlélésével kapcsolatos versek kapcsán ismét felvethető egy markáns magyar költészeti vonulat, Oravecz Imre kései versesköteteinek Misholéval analóg olvasata. Ezek a versek voltaképpen olyan figyelemgyakorlatok Oravecz madárnaplója vagy Mishol „öregségversei” esetében egyaránt, amelyek a rájuk irányuló figyelem által emelik meg, teszik jelentéssé a létezőket. A megszólalót külső és belső perspektívából egyaránt láttatni képes versnyelv kulcsa az, hogy az esetlegességet is felvállalja: azt, hogy az ember emlékeinek, az ember által befogadott látványoknak az együttese a maga minimalizmusában, egyszerűségében jelentéssé az ember számára, voltaképpen az énnel való összekapcsolás teszi mindezeket jelentéssé, és nem is mindig feltétlenül jelentőségteljessé. Ezen viszont a tapasztalatok megosztása, a kommunikációs helyzetekbe való belépés kétségkívül mozdíthat valamennyit. A kint-bent viszonyt a versírás távlatában ragadja meg például a *Hetvenegyedik születésnapomra* című szöveg: „Vajon melyik múzsza választ engem, / elszáll a falu felett / és meglát, ahogy az állatokkal / a lépcsőn ülök / borzas hajjal, szakadt melegítőben / és papucsban?” (40) A beszélői pozíciót kétségkívül lefokozza ez a megközelítés, a versírás impulzusát a klasszikus toposz kibillentésével mintegy a múzsára vetítve ki. Mishol költészetének mérsécsége és izgalmassága viszont épp abban ragadható meg, ahogyan ezt az alaphelyzetet felvállalva képes a vers valami mást is megmutatni abból, ahogyan egy idősödő ember a világra és önmagára gondol.

Ízelítőként, a kíváncsiság felkeltéseként, és nem feltétlenül reprezentatív válogatásként kell olvasnunk az összesen harminckét szöveget (köztük alig pár sorosakat is) tartalmazó verseskötetet. Agi Mishol lírája, tapasztalati világa, nyelvezete, más életművekkel folytatott bűjtött vagy explicitebb dialógusai révén, az irodalomról való gondolkodást tekintve kifejezetten árnyalt, nemzetközi hálózatokban relevánsként megmutatkozó teljesítménnyé vált az utóbbi évtizedek folyamán.